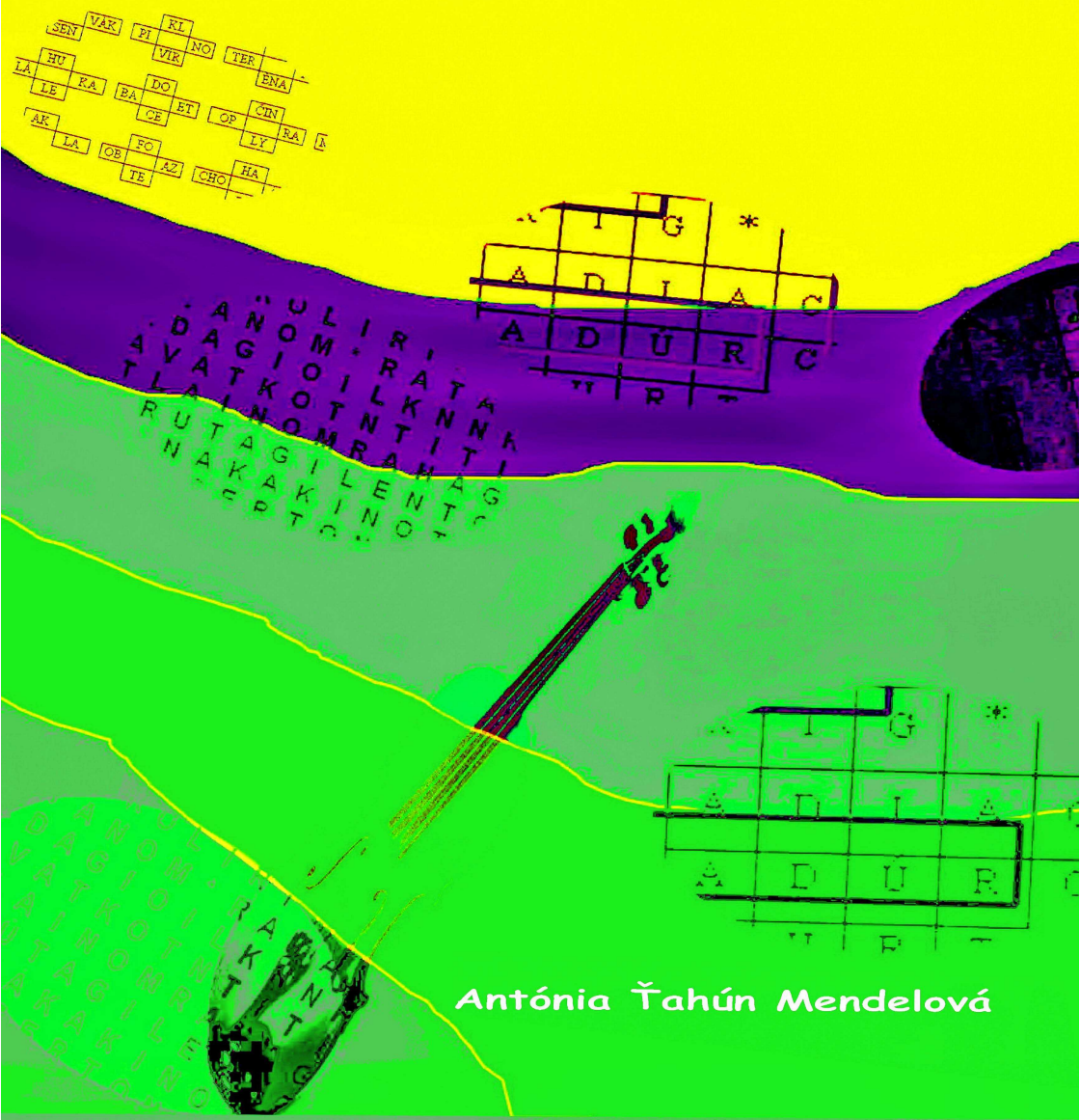


MOTIVAČNÉ ÚLOHY A HRY

V HUDOBNEJ VÝCHOVE na druhom stupni ZŠ



Antónia Ťahún Mendelová

ANTÓNIA ŤAHÚN MENDELOVÁ

**MOTIVAČNÉ ÚLOHY A HRY V HUDOBNEJ VÝCHOVE
NA DRUHOM STUPNI ZŠ**

**TRIBUN EU
2013**

Názov: Motivačné úlohy a hry v hudobnej výchove
na druhom stupni ZŠ

Autorka: PaedDr. Antónia Ťahún Mendelová, PhD.

Obálka: Mgr. Jana Barlíková

Recenzenti: prof. PhDr. Eva Szórádová, CSc.
prof. PhDr. Ladislav Burlas, DrSc., Dr. h. c.
doc. Mgr. art. Irena Medňanská, PhD. mim. prof.

© Antónia Ťahún Mendelová 2010

OBSAH

Úvod	7
1 MOTIVÁCIA.....	14
1.1 Vnútrotná a vonkajšia motivácia	16
1.2 Pozitívna a negatívna motivácia.....	18
1.3 Výkonová a poznávacía motivácia v učebnej činnosti	19
1.4 Motivačné metódy	19
1.5 Motivácia na hodinách hudobnej výchovy.....	22
2 HRA	25
2.1 Pedagogicko-psychologické základy hry.....	25
2.1.1 Všeobecná klasifikácia hier	26
2.1.2 Hry z matematického hľadiska – teória hier	28
2.1.2.1 Typy hier z matematického hľadiska	30
2.1.3 Ďalšie delenie hier	31
2.2 Didaktické hry.....	33
2.2.1 Organizácia, riadenie a výber didaktickej hry.....	34
2.2.2 Štruktúra didaktickej hry	35
2.2.3 Učiteľ a hra.....	36
2.2.4 Priebeh didaktickej hry.....	38
2.2.5 Hlavné zásady pri uvedení didaktických hier	38
2.2.6 Pravidlá didaktickej hry.....	40
2.2.7 Ako zaobchádzať s didaktickou hrou	40
2.2.8 Rozdelenie hráčov	41
2.2.9 Príčiny neúspechu didaktickej hry a ich odstránenie	42
2.2.10 Príklady didaktických hier.....	43
2.3 Motivačné hry na hodinách hudobnej výchovy.....	45
2.3.1 Niektoré typy hier v hudobnej výchove na prvom stupni ZŠ	45

2.3.2	Návrhy motivačných hier v hudobnej výchove na druhom stupni ZŠ	47
2.3.2.1	Motivačné rytmické hry	48
2.3.2.2	Motivačné vokálno-intonačné a sluchovo-analytické hry	49
2.3.2.3	Motivačné rytmické a vokálno-intonačné hry	50
2.3.2.4	Motivačné hudobno-pohybové a dramatické hry	51
2.3.2.5	Motivačné inštrumentálne hudobné hry	54
2.3.2.6	Motivačné hry zamerané na rozvoj hudobnej predstavivosti, fantázie a tvorivosti	54
2.3.2.7	Motivačné hry s využitím poznatkov z hudobnej teórie a dejín hudby	54
	55	
2.3.2.8	Motivačné projektové hry	59

3	ÚLOHA.....	63
3.1	Pedagogicko-psychologické základy úlohy	63
3.2	Úlohy z matematického hľadiska, funkcie úloh	64
3.3	Klasifikácie úloh z matematického hľadiska	65
3.3.1	Základné klasifikácie úloh.....	65
3.3.1.1	Úlohy z hľadiska štruktúry poznávacieho procesu	65
3.4	LOGICKÁ ÚLOHA	67
3.4.1	Logika	67
3.4.2	Logické problémy a úlohy	68
3.4.3	Typy logických úloh	69
3.5	Hudobné hádanky, hlavolamy	69
3.6	Úlohy v hudobnej výchove	73
3.6.1	Obrázkové úlohy.....	74
3.6.1.1	Hľadaj rozdiely medzi obrázkami.....	74
3.6.1.2	Skladačky – puzzle a pod.....	77
3.6.1.3	Bludisko.....	80
3.6.1.4	Popis obrázku.....	85

3.6.1.5	Kresba	86
3.6.1.6	Mapa	87
3.6.1.6.1	Mapa Európy.....	87
3.6.1.7	Slovný obrázkolam	89
3.6.1.8	Optický klam – anamorfický obrázok	93
3.6.1.9	Ktorý z obrázkov nepatrí medzi ostatné?.....	95
3.6.2	Slovné hračky	95
3.6.2.1	Slovné vyjadrenie nálady	95
3.6.2.2	Slabikovka	96
3.6.2.3	Latovka	97
3.6.2.4	Slovný had.....	98
3.6.2.5	Osemsmerovka	99
3.6.2.7	Kombinované úlohy	107
3.6.3	Numerické úlohy	110
3.6.3.1	Koľko/ktorý?.....	110
3.6.4	Taktolamy.....	111
3.6.4.1	Sudoku.....	111
3.6.4.2	Taktolam s opakovaním.....	111
3.6.4.3	Taktolam (3/4)	112
3.6.5	Logické úlohy	114
3.6.5.1	Priestorová predstavivosť.....	114
3.6.5.2	Logické slovné úlohy	114
3.6.6	Úlohy v hudobnom materiáli	115
3.6.6.1	Hľadanie v notách	115
3.6.6.2	Zámena	117
3.6.6.3	Hlavlom v notách.....	118
3.6.7	Slovné hračky a iné slovné hlavlomy	120
3.6.7.1	Slovné vyjadrenie	120
3.6.7.2	Krížom – krážom.....	120
3.6.7.3	Hľadanie charakteristík.....	121

4	TVORIVOSŤ AKO SÚČASŤ UČEBNEJ MOTIVÁCIE V ÚLOHÁCH A HRÁCH NA HODINÁCH HUDOBNEJ VÝCHOVY	124
4.1	Tvorivosť vo vyučovaní	125
4.1.1	Rozvoj kreativity u žiakov ZŠ.....	125
4.1.2	Tréning tvorivosti.....	128
4.1.3	Tvorivosť na hodinách hudobnej výchovy.....	129
4.2	Tvorivé hry	130
4.2.1	Tvorivé hry v hudobnej výchove.....	132
4.2.2	Logické hry.....	133
4.3	Tvorivé úlohy	133
4.3.1	Tvorivé úlohy v hudobnej výchove.....	134
5	VÝSKUM VYUŽÍVANIA MOTIVAČNÝCH ÚLOH A HIER V HUDOBNEJ VÝCHOVE NA DRUHOM STUPNI ZŠ.....	136
5.1	Organizácia výskumu	136
5.1.1	Predmet a ciele výskumu.....	136
5.1.2	Hypotézy a otázky výskumu.....	138
5.1.3	Hlavné štatistické pojmy a ich význam vo výskume	139
5.1.4	Metódy výskumu	142
5.1.4.1	Pedagogický experiment.....	142
5.1.4.1.1	Vstupné, priebežné a výstupné vedomostné testy	143
5.1.4.1.2	Anamnestický dotazník žiaka.....	143
5.1.4.1.3	Dotazníky záujmu žiakov o vyučovací predmet hudobná výchova (vstupné, priebežné, výstupné).....	144
5.2	Realizácia výskumu	144
5.3	Spracovanie výskumu	146
5.4	Analýza výskumu.....	146
5.4.1	Základné údaje o respondentoch	146
5.4.2	Analýza dát získaných z anamnestického dotazníka.....	148
5.4.2.1	Závery získané z anamnestického dotazníka žiaka.....	160
5.4.3	Analýza dotazníka záujmu	161

5.4.3.1	Závery analýzy dotazníkov záujmu žiakov o hodiny hudobnej výchovy	173
5.4.4	Analýza pedagogického experimentu	175
5.4.4.1	Popisné štatistiky a grafy	175
5.4.4.2	Štatistické overenie hypotézy č. 1	178
5.4.4.3	Štatistické overenie platnosti hypotézy č. 2	179
5.4.4.4	Štatistické overenie platnosti hypotézy č. 3 – HČ.3	181
5.4.4.5	Závery z pedagogického experimentu	183
5.4.5	Interview s učiteľkami	184
5.4.5.1	Odpovede učiteliek na otázku č. 1	184
5.4.5.2	Odpovede učiteliek na otázku č. 2	184
5.4.5.3	Odpovede učiteliek na otázku č. 3	185
5.4.5.4	Odpovede učiteliek na otázku č. 4	185
5.4.5.5	Odpovede učiteliek na otázku č. 5	186
5.4.5.6	Závery z rozhovorov s učiteľkami	186
5.5	ZÁVERY PRE PRAX	187
	ZÁVER	190
	SUMMARY	196
	PRÍLOHA	209
	Ukážky historických hudobných úloh – hádaniek a hlavolamov	209
	ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV	213

ÚVOD

Hudobné umenie sa zúčastňuje na utváraní a formovaní povahových vlastností a intelektu človeka (Kantor, 1969, s. 9). Pri formovaní detí a mládeže treba uplatniť všetky výchovné zložky, a tak zabezpečiť rovnováhu duševného a telesného rozvoja, racionálnej a citovej sféry, schopnosti vytvárať hodnoty, ale aj ušľachtilo tráviť voľný čas (Kopinová-Šikulová, 1975, s. 5). Hudobná výchova rozvíja ich hudobné schopnosti, vstupuje im potrebné návyky, učí ich vnímať hudobné krásno, chápať a prežívať estetické hodnoty. Prostredníctvom estetického zážitku sa utvára radostný vzťah k životu, k človeku, k jeho úsiliu a ideálom (Kantor, 1969, s. 9).

Počas celého vývoja dieťaťa je dôležité rozvíjať jeho osobnosť. Okrem logického myslenia a základných poznávacích a motorických funkcií je zvlášť v dnešnej dobe u dieťaťa nevyhnutné rozvíjať i tzv. emočnú a sociálnu inteligenciu. To znamená napríklad komunikačné schopnosti, samostatné tvorivé myslenie v zmysle riešenia problémov a zodpovednosti za svoje rozhodnutia a činy.

Motivácia je základnou otázkou pre rozvoj tvorivosti, nadania a schopnosti každého človeka v každodennom živote, no najmä vo vyučovacom procese (Zelina, 1996, s. 71). Tvorí samozrejmu súčasť vyučovacieho procesu. Každý vyučovací predmet zaradený do vyučovania by mal využívať čo najefektívnejšie existujúce prostriedky motivácie na dosiahnutie výchovno-vzdelávacieho cieľa. Platí to aj pre hudobnú výchovu: „Motivácia je jedným z najdôležitejších faktorov ako robiť hudbu – robiť ju prostredníctvom obľúbených aktivít“ (Laczo, 1995).

Motivácii v hudobnej výchove sa však venuje stále málo pozornosti. Podobne málo priestoru sa venuje rôznym prostriedkom na dosiahnutie účinnej motivácie vo vyučovaní tohto predmetu najmä v kognitívnej oblasti. Naším cieľom je prispieť k rozvoju tohto druhu myslenia a poznania v hudobnej výchove.

Osobnosť mladého človeka je v dnešnej spoločnosti takmer neustále pod vplyvom alternatívnych vplyvov. Hry, samovoľné,

no najmä výchovno-vzdelávacie, podporujú vznik emócií, ktoré sa mladý človek učí ovládať a usmerňovať (Halmová, 2002, s. 2). Motivačné úlohy a hry sú vo väčšine vyučovacích predmetov overeným nástrojom motivácie, ktorej cieľom je aktivizovať žiakov k činnosti na všetkých stupňoch školského systému (MŠ, ZŠ, SŠ, VŠ). Najväčšie nedostatky motivačných prostriedkov, za ktoré považujeme aj motivačné úlohy a hry, sú viditeľné vo výchovných predmetoch: vo výtvarnej výchove, technickej výchove, telesnej výchove, občianskej výchove a hudobnej výchove. Tieto medzery sú badateľné v nedostatku literatúry venujúcej sa problematike motivácie pre daný vyučovací predmet. Jednoducho povedané, pre hudobnú výchovu a pre výchovy všeobecne neexistuje pracovný zošit alebo podobný didaktický materiál, ktorý by pedagógom na hodinách nielen uľahčoval prácu, ale by aj žiakov motivoval k činnosti a k záujmu o tieto predmety.

Publikácií, ktoré sa zaoberajú motiváciou všeobecne, je dostatok. Pre jednotlivé predmety je však vzácnejšie a efektívnejšie využívanie konkrétnych návodov na vzbudenie motivácie žiakov k činnosti zamerané na konkrétny vyučovací predmet, konkrétne učivo stanovené pre daný ročník a typ školy.

Naše predchádzajúce úvahy týkajúce sa motivačných úloh a hier nás inšpirovali k výskumu zaoberajúcemu sa efektívnosťou ich využívania v hudobnej výchove na druhom stupni ZŠ.

Viacerí psychológovia a pedagógovia sa zhodnú v tom, že hra prispieva k všestrannému rozvoju osobnosti dieťaťa originálnym a efektívnym spôsobom. Záleží od zvolenej techniky a metódy učenia a systému odmeňovania, čo v žiakoch stimuluje kladné a zdravé sebavedomie. Okrem toho prinášajú radosť z dosiahnutého úspechu.

Vo všeobecnosti hry, hlavolamy, cvičenia, logické úlohy rozvíjajú v žiakoch psychické funkcie:

- logické myslenie a uvažovanie dieťaťa,
- hľadanie súvislostí a samostatného myšlienkového postupu,
- zrakové vnímanie v jeho schopnosti rozlišovania detailov a zrakovú pamäť,
- predstavivosť žiaka,

- schopnosť analýzy a syntézy ako funkcie myslenia (aby bol jedinec schopný z jednotlivých častí vytvárať celok a naopak),
- obohacovanie slovnej zásoby žiaka,
- zlepšovanie pamäti,
- zameriavanie sa rovnako na rozvoj emočnej a sociálnej inteligencie žiaka, jeho tvorivosti, samostatnosti a zodpovednosti,
- modelovými situáciami a príkladmi ponúka nácvik tvorivého riešenia problémov, ktoré prináša život,
- cvičia sebaovládanie, schopnosť vyvinúť úsilie a sám seba motivovať.

Zapojenie týchto overených prvkov do hudobnej výchovy môže okrem uvedeného aj zvýšiť záujem o tento predmet. Zapojenie logických úloh do kategórie motivačných úloh a hier a ich spoločné overenie efektivity využívania v hudobnej výchove na druhom stupni ZŠ nám ponúka možnosť poznania interdisciplinárnych vzťahov predmetov hudobná výchova a matematika, keďže hlavným protagonistom logického myslenia je práve táto vedná disciplína. Predpokladáme, že vďaka zapojeniu týchto úloh, ktoré sú v hudobnej výchove neobvyklým javom, sa podarí v žiakoch vzbudiť zvýšený záujem o hudbu a iný pohľad na ňu. Veď človek spája hudbu s matematikou už od staroveku. Už v stredoveku zahŕňalo všeobecné vzdelanie štyri odbory (quadrivium): aritmetiku, geometriu, astronómiu i hudbu. Dnes v tom pokračujeme najmä vďaka počítačom (Pappasová, 1997, s. 142).

Krížovky, doplňovačky s tajničkou, slabikovky, rébusy, záhadné nápisy v spojitosti s hudbou sa objavovali v 19. storočí napríklad v Prahe. „Dušou“ hudobno-hádankárskeho krúžku bol páter Barnabáš Weiss, známa postava konviktských koncertov. Všetky podobné združenia nadväzovali na muzikantskú prax starú niekoľko storočí. Aj my sme sa rozhodli vrátiť k tomuto pohľadu na hudbu a preniesť ho do hudobnej výchovy (Berkovec, 1971, s. 98).

Myslíme si tiež, že náš výskum môže byť podnetným impulzom pre ďalších pedagógov hudobnej výchovy, ktorí v snahe zaujať

žiacov siahajú po všetkých dostupných alternatívnych metódach vo vyučovaní hudobnej výchovy.

Hrať sa je pre človeka prirodzené. Už od útleho detstva sa deti hrajú spontánne. Často sa však stáva, že po vstupe do školy sa „brána hier“ pre ne zatvorí a otvorí sa až po skončení vyučovania. Žiaci by mali byť vedení k tomu, že život sa skladá z jednotlivých rolí a že hra, či chceme či nie, jednoducho k životu patrí. Žiaci by sa mali od učiteľov dozvedieť, že vo svojom živote môžu byť nielen štatistami a divákmi, ale aj hlavnými postavami a hlavnými režisérmi.

Hrať sa znamená tiež overiť si sám seba v rôznych situáciách, odpútať sa od bežných starostí, načerpať nové sily a radosť, zameniť na chvíľu životnú súperenie za spoluprácu (Fountain, 1994, s. 23).

Využívanie hier ako spôsob práce vo výchovno-vzdelávacom procese je u nás zriedkavým javom. Existujú však alternatívne školy, v ktorých využívajú hry ako vyučovací prostriedok. Ako príklad uvidíme jenskú školu, ktorá využíva najmä didaktické hry. Ide väčšinou o voľné, konštrukčné, účelové, ale nie súťaživé hry ako je zvykom na našich školách (Babiaková, 2003, s. 45). Ďalším príkladom alternatívnych škôl, ktoré sa približujú nášmu zámeru – využívaniu rôznych motivačných úloh a hier, je pedagogika Márie Montessoriovej. Základným systémom jej pedagogiky z hľadiska rozčlenenia didaktického materiálu je používanie daných typov cvičení. Ide o cvičenia z každodenného života, cvičenia na rozvoj zmyslov, matematické cvičenia, jazykové cvičenia, kozmická výchova (Babiaková, 2003, s. 32).

Takýto druh vyučovania – používanie rôznych cvičení, úloh a hier oslobodzuje žiakov od strachu z chyby a neúspechu (Babiaková, 2003, s. 55).

Hra prináša slobodu konania, nové možnosti, tvorivú realizáciu, humor, pocit spolupatričnosti... Už Jan Amos Komenský propagoval heslo: „Škola hrou“! (Fountain, 1994, s. 23).

Autori Ján Leporis a Koloman Granec, ktorí sa zaoberajú témou využívania hier v predškolskej výchove tvrdia, že hra je najdôležitejším spôsobom odovzdávania informácií v každej fáze vyučovacej hodiny. S týmto názorom sa plne stotožňujeme. Nemusí ísť pritom vždy striktne o hru, ktorá má svoje pravidlá

a postupy, stačí, keď učiteľ do jednotlivých fáz hodiny zapojí aktivity, ktoré majú prvky hry, alebo podávajú učivo hravou formou. Jedným z autorov, ktorí sa zaoberali hrami v hudobnej výchove je Tibor Sedlický, ktorý svoje práce uverejnil v niekoľkých číslach časopisu *Estetická výchova* (Sedlický, 1965). Jeho hry, ktoré uvádza sú pre učiteľov inšpiratívne, sú však väčšinou vhodné pre 1. stupeň ZŠ.

Hra udržiava žiakov v neustálej aktivite, v očakávaní niečoho nového, doteraz nepoznaného. Ak sa zostavujú cvičenia v herné celky, neoddeľujú sa jednotlivé cvičenia od seba, prevláda učenie nad hrou (Leporis, 1985, s. 14), hovoríme, že hra na deti, žiakov nepriamo výchovne pôsobí.

Využívanie inovačných prvkov vo vyučovaní, ku ktorým zaraďujeme aj nami vytvorené motivačné úlohy a hry, predchádza stereotypu učiteľovho prístupu k vyučovaniu a aj tzv. syndrómu vyhorenia učiteľa. Je to stav, keď profesionál stráca záujem o svoju prácu, vykonáva len rutinne a bez nadšenia, profesijný výkon ho vyčerpáva atď. Motivačné úlohy a hry teda zaraďujeme k elementom, ktoré narúšajú údajný konzervativizmus učiteľov a predpokladáme, že aj uľahčujú prácu učiteľa (Průcha, 2002, s. 29).

Eleonóra Baranová zaraďuje hry a úlohy v našom poňatí medzi tvorivé hry. Našou snahou je priradiť im tiež ďalší prívlastok – motivačné a vyzdvihnúť dôležitosť zapájania ich do vyučovacej hodiny hudobnej výchovy. Keďže takýto pohľad vo vyučovaní hudobnej výchovy nie je doteraz podrobne preskúmaný, bude našou snahou prispieť k teoretickým i praktickým východiskám problematiky.

Cieľom tejto práce teda je:

- zmapovať súčasný stav využívania motivačných úloh a hier v hudobnej výchove na druhom stupni ZŠ,
- zostaviť súbor motivačných úloh a hier pre vybraný ročník druhého stupňa ZŠ s dôrazom na logické úlohy,
- overiť efektívnosť vyučovania pomocou motivačných úloh a hier vo vyučovacom procese hudobnej výchovy, v našom prípade ide o využívanie zostaveného súboru motivačných úloh a hier v hudobnej výchove vo vybranom ročníku druhého stupňa ZŠ na vybraných základných školách,

- spracovanie výskumu efektívnosti využívania motivačných úloh a hier v hudobnej výchove na druhom stupni ZŠ,
- vyvodiť závery z výskumu (interpretácia výsledkov výskumu) a ich využitie pre prax.

Za najvýraznejšie fenomény, ktoré narúšajú doterajšie hudobnovýchovné stereotypy, možno považovať rôzne postupy a stratégie práce, ku ktorým zaraďujeme hry, hrové momenty, herné prvky, hrové formy práce (Schneiderová, 2001, s. 44). Preto považujeme za potrebné preskúmať práve problematiku motivačných úloh a hier v hudobnej výchove, ktoré sú podľa nášho názoru vždy pre žiakov atraktívne a motivujúce.

Cieľom motivačných úloh a hier je čiastočne aj akýsi tréning tvorivosti. Tréningy tvorivosti nemajú za cieľ tvoriť za pedagóga, ale môžu ho priviesť na cestu k tvorivosti (Zelina, 1997, s. 9).

Počas štúdia literatúry k téme sme mali možnosť poznať rôzne názory na vyučovanie hudobnej výchovy. Každý názor sa však zhodoval v cieľoch, ku ktorým má hudobná výchova dospieť. V žiadnej z množstva preštudovanej literatúry sme nenašli zmienky o problematike, ktorej sa venujeme v práci. Preto považujeme túto skutočnosť za výzvu, ktorú sa snažíme naplniť.

Práca je rozdelená na dve časti – teoretickú a empirickú. Teoretická časť obsahuje štyri kapitoly. Skúmame teoretické východiská motivácie, hry, úlohy, tvorivosti a ich miesto v hudobnej výchove. Súčasťou týchto štyroch kapitol sú konkrétne príklady úloh a hier využiteľných v hudobnej výchove na druhom stupni ZŠ. Do týchto úloh a hier sme sa snažili zapojiť aj medzipredmetové vzťahy najmä s vyučovacími predmetmi: matematika, výtvarná výchova, slovenský jazyk, zemepis, dejepis a informatika.

Praktická časť opisuje a analyzuje výskum, ktorý bol uskutočnený v školskom roku 2007/2008.

Inšpiráciou k práci nám bola história. (V prílohách uvádzame ukážky historických hudobných úloh.) Úlohy v hudbe prešli istou etapou. Dnes ich len znovu objavujeme a snažíme sa zapájať ich do hudobnovýchovného procesu.

Podľa psychológa Leontjeva sa osobnosť človeka formuje dva razy – prvýkrát, keď sa u dieťaťa začne prejavovať polymotivovanosť a podradenosť jej činností a druhýkrát, čo je významný fakt pre výchovno-vzdelávaciu prax, keď vzniká jeho vedomá osobnosť

(Leontjev, 1978, s. 153). Pri tomto formovaní zohrávajú dôležitú úlohu práve vyučovacie predmety umelecko-výchovného charakteru.

Svojou prácou chceme poukázať aj na to, že nie je vždy nutné zaťažovať žiakov ďalšími predmetmi, ktoré majú za úlohu rozvíjať logické, strategické myslenie. Stačí, ak zapojíme do iných vyučovacích predmetov (napríklad aj hudobnej výchovy) riešenie logických hádaniek a problémov. Vidíme to ako schodnú, nenásilnú cestu k rozvoju logického myslenia žiakov. Na jednej strane sa domnievame, že žiaci, ktorých viac zaujímajú technické predmety, by si vytvorili pozitívny vzťah, prípadne si obľúbili predmet hudobná výchova a na druhej strane umelecky založení žiaci by sa možno stali prístupnejší pre ostatné vyučovacie predmety. Koniec koncov, táto myšlienka je hlavnou podstatou interdisciplinárnych vzťahov, ktoré sú v súčasnosti vo výchovno-vzdelávacom procese trendom.

1 MOTIVÁCIA

V každej fáze vyučovacej hodiny je nevyhnutné žiakov dostatočne motivovať. Je potrebné zvoliť k tomu príslušnú motivačnú metódu, príslušné motivačné prostriedky. Motivácia preto patrí k tým pojmom, ktorý má byť vlastný každému učiteľovi. Ak sa pedagógovi nedarí zaujať žiakov, ak sa žiaci nedokážu dlho sústrediť na ním zvolené aktivity, alebo ak žiaci pristupujú k učivu odmietavo, je na chybe ich prístup k motivácii. Vtedy by určite mali zmeniť spôsob motivácie, vybrať iné motivačné metódy, či prostriedky.

Motivácia patrí k tým životne dôležitým hodnotám, ktoré môžeme definovať a zoširoka o nich rozprávať. Najťažšiu motiváciu predstavuje motivácia detí k školským povinnostiam (Martin, 1997, s. 99).

Cieľom výchovno-vzdelávacieho pôsobenia školy v súčasnosti musí byť rozvíjanie žiakovej osobnosti tak, aby popri všestranných vedomostiach a schopnostiach nadobudol i také vlastnosti, ako je aktivita, samostatnosť, tvorivý a zodpovedný prístup k učeniu a neskôr i v práci. Pre takýto prístup nestačí len adekvátny rozsah a úroveň vedomostí, ale je potrebné i plné osobné zaujatie pre túto činnosť naplnené záujmom, uspokojením a radosťou z jej vykonávania, ako aj úsilie o jej kvalitné výsledky – teda adekvátne zameranie a úroveň emocionálno-vôľových, motivačných vlastností, záujmov a tvorivých schopností, ktoré by zabezpečili perspektívu vlastnej vnútornej regulácie učebnej činnosti vychádzajúcej zo samotnej osobnosti žiaka. Celý tento komplex osobnostných motivačných činiteľov je potrebné vo výchovno-vzdelávacom procese využívať i zámerné formovať (Klindová, 1990, s. 58).

Motivácia (z lat. moneo – hýbem) je v didaktike chápaná ako činnosť, prostredníctvom ktorej vzbudzujeme záujem žiakov (jedinca) o učenie sa, koncentrujeme ich pozornosť a aktivizujeme ich k činnostiam (Fulier, 2001, s. 10). Motivácia je súbor faktorov, ktoré vzbudzujú, udržiavajú a zameriavajú chovanie subjektu (Lisá, 1986, s. 268).

Podľa Mirona Zelinu je motivácia chápaná v najširšom slova zmysle ako súhrn činiteľov, ktoré vyvolávajú, usmerňujú,

udržiavajú a zacielujú ľudskú aktivitu. Podľa neho sú základnou rozvíjajúcou činnosťou vo výchove aj vo vyučovaní *úlohy*. Pod pojmom úlohy má na mysli otázky vychovávateľa, učiteľa, problémy, cvičenia, výchovné situácie, ktoré si vyžadujú aktivitu, riešenie zo strany dieťaťa. Záleží na tom, aké úlohy dávame a ako ich dávame.

D. E. Berlyne, ktorý sa zaoberal otázkami vzbudenia a rozvoja záujmov u žiakov, definuje pojem motivácia ako:

- zásadu prevapivosti, novosti, zaujímavého vedenia látky, problému, ktorý dávame žiakom ako úlohu;
- vytvorenie kognitívnej neistoty, rozporu, to znamená postavenie problému alebo úlohy, ktorá má viacvýznamové riešenie, v ktorej je určitý paradox, kde sú pochybnosti žiakov, ktoré z riešení je správne;
- zásadu náročnosti so súčasným vyslovením dôvery a povzbudením žiakov;
- princíp dramatickosti a dramatického uvedenia témy, problému. Sem patria prvky *hier, tajničiek, rébusov, hlavolamov*, uvedenie pomocou rozprávky, príbehu (Zelina, 1996, s. 79 – 80).

Obaja autori sa zhodnú v tom, že úlohy majú vo výchovno-vzdelávacom procese silný motivačný účinok. Je na učiteľovi, akú metódu zvolí, aby dokázal a mohol v priebehu vyučovania využívať väčšie množstvo činností. Záujem žiakov o výklad, opakovanie, alebo precvičovanie učiva má vo vyučovacom procese klesajúcu tendenciu, čo vedie k pasivite a k poklesu pozornosti žiakov. Preto musí učiteľ udržiavať trvalý záujem žiakov počas celej hodiny. Na tento účel je možné vybrať si zo širokej sústavy metód – od klasických motivačných metód (vstupné, priebežné) až po rôzne aktivizujúce metódy¹ a metódy diferencovaného vyučovania, ktoré žiakov motivujú možnosťou pracovať na úlohách podľa ich schopností a záujmov a dávajú pocit úspechu i žiakom so slabším prospechom (Lokšová, 1999). Základom výchovy človeka je výchova pozitívneho vzťahu k práci, voľbe budúceho povolania. Rôzne motivačné prostriedky uplatnené vo výchove učia mladých ľudí pristupovať k riešeniu

¹Incentíva – motivácia, popud, pohnútka, podnet.

a spôsobom riešenia rôznych situácií (napríklad pri riešení otázky výberu školy, povolania a pod.) (Gorej, 1982, s. 5).

Od motivácie závisí, akým smerom človek vyvíja činnosť, k akému výsledku chce dospieť a akú energiu musí vynaložiť na dosiahnutie cieľa. Motivácia je podnecujúcou stránkou činnosti, príčinou konania. Dynamizujúca energizujúca stránka motivácie sa vyjadruje ako napätie, vzbudenie, aktivizácia, vzrušenie. Charakterizuje priebeh činnosti (Klindová, 1990, s. 82).

1.1 Vnútoraná a vonkajšia motivácia

Základom motivovaného konania, činnosti človeka je aktivizácia vnútorného, osobnostného zdroja – potreby nejakým podnetom, predmetom okolitého prostredia – incentívou, čím dochádza k vzniku motívu – špecifického prejavu psychiky človeka. Táto aktivizácia vzniká na základe činnosti človeka a opäť k činnosti vedie, organizuje ju a riadi. Motivácia nie je len reakciou na situáciu, je vnútornou charakteristikou činnosti, keďže sa v nej prejavuje hodnotiaca činnosť osobnosti, ktorá vyúsťuje do vedomej regulácie činnosti. Motivácia teda v činnosti vzniká, prejavuje sa v nej a na základe činnosti ju možno aj meniť, formovať (Klindová, 1990, s. 58 – 59).

Podľa pôsobenia vonkajších a vnútorných zdrojov i motiváciu delíme na vonkajšiu a vnútornú, obe sú však v reálnej činnosti navzájom dialekticky späté, dopĺňajú sa.

O *vonkajšej motivácii* hovoríme vtedy, ak činnosť je podnecovaná prevažne incentívami, dôraz sa kladie najmä na výsledok činnosti, nie na jej priebeh. Činnosť tu často slúži ako sprostredkovateľ na dosiahnutie iného cieľa, s touto činnosťou spojeného len navonok. Motivácia má rezultatívny ráz – je zameraná prevažne na výsledok učebnej činnosti a jej hodnotenie. Ale ak sa žiak učí „pre známku“, jeho subjektívnym cieľom nie sú poznatky, ale priaznivé školské hodnotenie a z neho vyplývajúce výhody, či vyhnutie sa trestu. Výsledky výskumov, ktoré sa zaoberali touto problematikou potvrdili, že školské výsledky (známky) odrážajú v prevažnej miere úroveň konvergentného myslenia a už menej tvorivosť, tvorivé myslenie, ktorého základom je predovšetkým divergentné myslenie (Ďurič, 1984, s. 75).

Učebnú motiváciu predstavuje celý komplex motívov, ktoré tvoria vzájomne prepojenú štruktúru. Pri charakterizovaní motívov tvoriacich motivačnú štruktúru, vychádzame z klasifikácie potrieb žiaka aktivizovaných učebnou činnosťou. Za najčastejšie potreby považujeme:

- ~ potreby zamerané na jednotlivcove „ja“, ktoré podporujú jeho samostatnosť, sebauplatnenie, sebaopotvrdenie a obranu vlastného ja;
- ~ potreby sociálne;
- ~ potreby poznávacie, ktoré sa rozčleňujú na:
 - ~ poznávacie potreby receptívneho charakteru, zamerané na prijímanie nových poznatkov, ich utriedkovanie, uvedomovanie si ich hodnoty a potrebnosti;
 - ~ potreby aktívnej manipulácie s poznávacím materiálom, ktoré môžu mať formu:
 - ~ reproduktívnu, zameranú na využívanie poznatkov pri riešení problémov, pri porozumení nových situácií;
 - ~ tvorivú, ktorá vedie k zmene situácie alebo činnosti, k novému poznatku, žiak niečo pre seba objavuje, rieši problém novým spôsobom, nie na základe naučených algoritmov (Klindová, 1990, s. 60 – 61).

O rozvoji *vnútornej motivácie* hovoríme v súvislosti s potrebami istoty, potrebami priateľstva, potrebami sebahodnotenia a sebaaktualizácie. Všetky tieto potreby je možné rozvíjať vhodne zvolenými aktivitami, napríklad pomocou úloh (bližšie v kapitole o úlohách) (Zelina, 1996, s. 71 – 77).

Na vzťah učebnej motivácie k výchovno-vzdelávaciemu procesu sa treba pozeráť z dvoch hľadísk:

- ~ je to problém využívania motivačných činiteľov na uľahčovanie, bezprostredné zefektívňovanie výchovno-vzdelávacieho pôsobenia. Sem spadá poznanie a využívanie metodík, obsahu, pôsobenie na sociálnu klímu v triede – teda organizovanie školských incentív tak, aby čo najviac korešpondovali so sférou potrieb žiaka;
- ~ problém ovplyvňovania motivačných činiteľov, čo sa prejavuje ako sprostredkované zefektívňovanie výchovno-vzdelávacieho pôsobenia tým, že sa zabezpečí rozvoj, formovanie, prehlbovanie motivačnej sféry žiakov

a formovanie nových motívov by sa mal stať jedným z cieľov výchovno-vzdelávacieho pôsobenia (Klindová, 1990, s. 68).

1.2 Pozitívna a negatívna motivácia

Rozvíjanie učebnej motivácie na vyučovaní by malo pružne reagovať na situáciu v triede, na jednotlivcov i menšie skupiny a malo by byť zacielené do viacerých oblastí, aby sa zabezpečila optimálna štruktúra a tým i výsledok motivačného vplyvu na žiakov.

Z hľadiska stratégií formovania pozitívneho vzťahu k učebnej činnosti je významná *pozitívna motivácia* – pozitívny vzťah žiaka k priebehu učebnej činnosti, záujem o obsah, pochopenie súvislostí, schopnosť aplikovať poznatky v iných učebných situáciách, potreba poznávať, dopátrať sa výsledku, vyriešiť samostatne úlohu, hľadať možnosti riešenia problémov atď. Tieto uvedené zložky sa vzťahujú na rôznorodé spektrum problémov v procese formovania motivačnej štruktúry žiakov i na premyslenú organizáciu bežnej vyučovacej hodiny, ktorá by motivačne stimulovala, aktivizovala činnosti žiakov počas vyučovania. Na to, aby sa pozitívna motivácia zabezpečila, je potrebné školu zbaviť najmä stereotypie vyučovacích hodín a vyhýbať sa nezaujímavým činnostiam, ktoré súvisia s vyučovaním. Ďalej je potrebné potláčať zvedavosť a tvorivé tendencie žiakov a nadmerné zdôrazňovanie úloh z povinností. Dôležité je tiež vyhýbať sa *negatívnej motivácii*, ktorá je založená na frustrácii potrieb, t.j. vyvolávaniu strachu, nudy a nespokojnosti. Na iných vyučovacích predmetoch je práve negatívna motivácia najsilnejším výchovným prostriedkom učiteľov. V hudobnej výchove ide však viac o vytváranie si vkusových hodnôt, zážitku. Práve negatívna motivácia vplyva na tento vývoj nepriaznivo, čoho dôsledkom býva strata záujmu o vyučovací predmet, umenie vôbec (Zelina, 1996, s. 76).

Keďže motivácia je podmieňujúcou stránkou činnosti a príčinou konania, závisí od nej, akú energiu musí vynaložiť jednotlivec, aby dosiahol cieľ. Aby motivácia vyvolala aktivitu, musí vyvolať napätie, pozitívne emócie a túžby, záujem a potrebu tvoriť.

Kladná motivácia mobilizuje učebnú činnosť, kým negatívna motivácia zoslabuje a ruší výchovné pôsobenie školy (Kročková, 2006, s. 38).

1.3 Výkonová a poznávacia motivácia v učebnej činnosti

Pre dosahovanie dobrých výsledkov v učení je potrebné, aby žiak prejavoval jednak úsilie dosahovať tieto dobré výsledky (pociťoval potrebu úspešného výkonu) a tiež, aby v tejto činnosti mohol realizovať svoje poznávacie záujmy, aby činnosť uspokojovala jeho kognitívne potreby, a tým bola preňho príťažlivá. Preto je potrebná súhra týchto dvoch tendencií.

Vo *výkonovej motivácii* pôsobia dve výkonové potreby – dosahovať úspešný výkon a vyhnúť sa neúspechu. Potreby sú na sebe nezávislé. Môžu sa vyskytovať súčasne a ich nerovnaká úroveň, prevládajúce pôsobenie jednej z nich určuje, tendenciu správania sa žiaka vo výkonovej situácii v škole.

Poznávacia motivácia nie je tak preskúmaná ako výkonová. Poznávacie potreby úzko súvisia so záujmami, tvorivosťou a riešením problémov – poznávacím konfliktom. Jeho riešenie prináša nové podnety, a súčasne pôsobí emocionálne uspokojujúco.

Pre žiakov s prevažujúcou poznávacou motiváciou je charakteristická túžba po poznaní, po vedomostiach, úsilie porozumieť problémom, pochopiť mnohé veci, vyznať sa v niečom (Klindová, 1990, s. 62 – 64).

1.4 Motivačné metódy

Správna motivácia je základom aktívnej činnosti žiaka vo vyučovaní a má sa prelínať celým vyučovacím procesom. Pre inšpiráciu pedagóga na využívanie čo najefektívnejších motivačných prvkov slúžia motivačné metódy.

Motivačné metódy sa rozdeľujú na vstupné a priebežné.

K *vstupným motivačným metódam* patrí:

- motivačné rozprávanie – citové a sugestívne približovanie toho, o čom sa budú žiaci učiť,

- motivačný rozhovor – učiteľ vedie so žiakmi dialóg, pričom aktivizuje ich poznatky, skúsenosti, zážitky, rozhovorom prebúdzá záujem o nové učivo,
- motivačná demonštrácia – učiteľ pomocou ukážky (obraz, film, diafilm, rôzne objekty pozorovania) vzbudzuje záujem žiakov o poznávanú skutočnosť,
- problém ako motivácia – na základe problému učiteľ upúta pozornosť žiakov a potom vysvetľuje učivo.

V závislosti od vyspelosti žiakov treba uplatňovať aj *priebežnú motiváciu*. Jej úlohou je presvedčiť žiaka o tom, aké je dané učivo významné, kedy a ako ho možno využiť, kde sa s učivom v živote stretol a podobne. To znamená, že rôznymi vstupmi v priebehu hodiny je potrebné udržiavať pozornosť a záujem žiakov.

Medzi priebežné motivačné metódy patrí:

- motivačná výzva – učiteľ vyzve žiaka, aby dával pozor, aby si robil záznamy do zošita, alebo na tabuľu, aby pomohol spolužiakom, aby nevyrušoval a pod.,
- aktualizácia obsahu učiva – učiteľ približuje a spája učivo s príkladmi zo života, s tým čo žiakov zaujíma, umožňuje žiakom tvorivo dopĺňať obsah preberaného učiva, spestruje učivo zaujímavými príkladmi, hádankami a podobne,
- pochvala, povzbudenie a kritika – sú významnými prvkami motivácie.

Učiteľ ich musí využívať citlivo, taktne (Zelina, 1996, s. 79 – 80). J. K. Babanskij považuje sa základné vyučovacie metódy – metódy formovania motivácie a poznávacieho záujmu, ku ktorým patrí napríklad:

- metóda poznávacích hier – sú to rolové hry, v ktorých žiaci majú vytvárať určité riešenia v zodpovedajúcich situáciách, opierajúc sa o získané poznatky,
- metóda utvárania situácií poznávacieho sporu formou diskusií, v ktorých sa konfrontujú viaceré hľadiská, teórie, alebo sa porovnáva laický a vedecký výklad javov,
- metóda analýzy životných situácií, ktoré umožňujú konkretizovať poznatky a spájať ich s osobnou skúsenosťou žiaka (Klindová, 1990, s. 71).